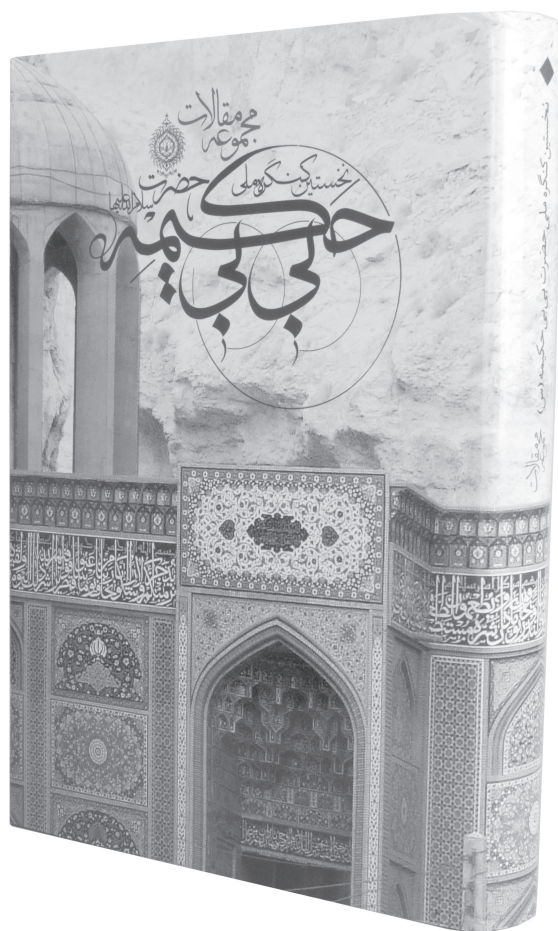

معرفی مجموعه مقالات

نخستین کنگره ملی

حضرت بی بی حکیمه علیها السلام

سید امیر حسین کامرانی راد

تابش انوار تابناک خورشید رسالت و ماه امامت، ظلمات جهل را روشن نموده و گمگشتگان وادی حیرت را به ساحل نجات رهنمون گردیده است. عترت پاک نبی اکرم حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله بسان کشتی نجاتی است که در هنگامه فتن، عالیمان را از غرقاب نفس رهایی بخشیده و آنان را به وادی امن توحید و ولایت وارد می سازد. تمسک به وجود مقدس ائمه اطهار علیهم السلام در اعتقاد و عمل، رمز وصول به رضای خالق و موجبات تعالی روح و سعادت دارین می باشد. به راستی که به یمن وجود مطهر آنان به عرصه وجود قدم نهادیم و به واسطه موالات و حبّ ایشان فوز و نجاح در انتظارمان خواهد بود.

در امتداد محبت خاندان مطهر رسول اکرم صلی الله علیه و آله و استمرار وادی هدایت این نجوم آسمان رحمت، وجود سراسر نور اولادشان، ملجأ و پناهگاه عاشقان وصال ایشان بوده و با بیعتی علوی و حسینی علیه السلام، در سایه سار بقاع متبرکه این یادگاران زهرای مرضیه علیها السلام شیعیان

عالم و دلدادگان نصرت حق، برآند که ارادتشان را به منصفه ظهور برسانند. بقاع متبرکه امامزادگان و ارواح مقدسه ایشان، حافظ و مروج مذهب شیعه یا همان اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله در سطح عالم بوده و نسیم روح نوازشان، عطر خوش بندگی را منتشر ساخته است.

سازمان اوقاف و امور خیریه در جهت نیل به منویات امام خامنه ای دامت الله بر آن است که با برپایی کنگره های علمی پژوهشی با موضوع شناخت امامزادگان علیهم السلام، حرکتی پویا را با هدف تبدیل بقاع متبرکه به قطب های فرهنگی، نهادینه سازی نماید. کنگره ملی حضرت بی بی حکیمه علیها السلام یکی از ویژه برنامه های بود که مقصود فوق الذکر را در سطح جامعه اسلامی جاری و ساری می نماید.

خداوند در قرآن به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ؛ بگو من مزد رسالت خود را جز این نمی خواهم که محبت مرا در حق خویشاوندانم رعایت کنید.»^۱

بر این مدعا هست. از باب وظیفه دینی و مذهبی باید دین خود را نسبت به زحمات، جانفشانی‌ها، مظلومیت‌ها و مرارت‌های خاندان عترت و طهارت در راه نشر و ترویج فرهنگ تعالی بخش قرآن و سیره انسان‌ساز پیامبر گرامی اسلام ﷺ ادا نماییم.

در این راستا، معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه با همکاری نماینده محترم ولی فقیه، استانداری محترم، اداره کل اوقاف و امور خیریه، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، مجموعه دانشگاه آزاد و دیگر نهادها و ادارات استان کهگیلویه و بویراحمد با برپایی کنگره ملی بی‌بی حکیمه ﷺ در آبان ماه ۱۳۹۳ در شهرستان گچساران، قدمی مؤثر را در جهت رسیدن به مقاصد مطروحه برداشت. یکصد و سی مقاله علمی نگاشته شده پیرامون سه موضوع فراخوان شده (۱. معرفی و شخصیت حضرت بی‌بی حکیمه ﷺ و اثبات اصالت مرقد مطهر، ۲. آستانه مقدسه حضرت بی‌بی حکیمه ﷺ و نقش آن

حضرت بی‌بی حکیمه خاتون ﷺ از جهات علمی و معنوی شخصیتی ممتاز و مورد توجه پدر گرامی‌شان امام موسی کاظم ﷺ و برادر بزرگوارشان امام رضا ﷺ بوده و در پی هجرت اجباری امام رضا ﷺ به شهر مرو (خراسان) ایران، همراه کاروان اهل بیت عصمت و طهارت ﷺ به زعامت حضرت احمد بن موسی ﷺ برای دیدار و حضور در کنار برادرشان و جهت نشر و ترویج فرهنگ روح‌بخش و نورانی اهل بیت ﷺ به این سرزمین مهاجرت می‌کنند که در مسیر و قبل از رسیدن به برادرشان امام رضا ﷺ دعوت حق را لبیک گفته و به اجداد طاهرین‌شان ملحق می‌شوند.

از آن تاریخ تاکنون مرقد مطهر و نورانی آن بی‌بی، ملجأ و پناهگاه و زیارتگاه محبان خاندان نبوت و ولایت بوده و امروزه زائران زیادی در داخل و خارج کشور به این آستان سفر می‌کنند، به طوری که می‌توان ادعا نمود ایشان در خارج از کشور شناخته شده‌تر از ایران است و سیل زائران خارجی دلیلی

در توسعه فرهنگی اقتصادی و عمرانی و ۳. قطب فرهنگی شدن بقاع متبرکه و زیارت) به دبیرخانه علمی این کنگره واصل گردید که سی مقاله برتر انتخاب شده توسط هیأت داوران در یک جلد مشتمل بر ۶۱۶ صفحه در قطع وزیری چاپ و به جامعه علمی و پژوهشی کشور تقدیم شد که در این نوشتار به معرفی این مقالات برگزیده می پردازیم.

فصل اول: معرفی و شخصیت حضرت بی بی حکیمه علیها السلام و اثبات اصالت مرقد مطهر

این فصل مشتمل بر هفت مقاله برگزیده است که در ادامه معرفی می گردند:

۱. فضایل و مناقب حضرت بی بی حکیمه علیها السلام در متون نویسندگان: حمید محمدی راد^۱، مریم جهاندیده^۲، خدیجه یزدان پناه^۳ و هاجر جهاندیده^۵

بررسی زندگی پر بار ائمه اطهار و امامزادگان علیهم السلام و بازشناسی سیره آن بزرگواران از ضروریات جامعه

بشری است تا با دستیابی به رفتارها و منش های آنها، الگوی جامعی به عنوان نقشه راه، پیش روی جامعه کنونی قرار گرفته و راه کمال و سعادت ابدی پیموده شود. در همین راستا، بررسی فضایل و مناقب امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام نیز می تواند ما را در دستیابی به الگوی مذکور یاری رساند. نویسندگان این مقاله اذعان می کنند که در بررسی هایی که انجام داده اند، به منبع و نوشته جامعی در مورد زندگانی حکیمه خاتون علیها السلام دست نیافته اند و این، اهمیت و ضرورت این تحقیق را دو چندان می کند و در این مقاله سعی بر آن دارند تا با روش توصیفی-تحلیلی، منابع روایی و تاریخی مورد پژوهش قرار گیرد و گوشه هایی از زندگی این بانوی بزرگوار تبیین شود. اگرچه روایات مرتبط با زندگی این بزرگوار معدود است ولی همه متون روایات موجود، بر کرامت و فضل ایشان دلالت دارند. حکیمه خاتون، دختر امام موسی بن جعفر، خواهر امام رضا و عمه امام جواد علیهم السلام است.

فرزندان امامان معصوم علیهم‌السلام به ویژه امام هفتم شیعیان، حضرت امام کاظم علیه‌السلام است که به دلیل پیوند سرنوشت‌شان با تاریخ و سیره امام رضا علیه‌السلام و نیز ارج و منزلتی که اهل بیت رسول‌الله نزد ایرانیان دارند، تتبع دقیق در تاریخ و جغرافیای بقاع متبرکه آنها از مهم‌ترین دغدغه‌های پژوهشگران حوزه علم انساب است.

از آنجا که چندین بقعه متبرکه به نام این بانوی ارجمند در اقصی نقاط کشور وجود دارد، تعیین محل دقیق بقعه بی‌بی حکیمه علیه‌السلام، از مهم‌ترین نتایج این پژوهش است. از سوی دیگر، ذکر مناقب این سیّده گرامی جهت تبیین برخی از حقایق در باب سیره ایشان، گامی در جهت آشنایی پژوهشگران با اهل بیت علیهم‌السلام و نیز کمک به ایضاح نکات ناگفته‌ای است که به دلیل عدم کتابت آنها، به سمت فراموشی می‌رفتند. بنابر این پژوهش، این بانوی پرهیزکار، به همراه کاروانی عظیم از اهل بیت علیهم‌السلام، از عراق عرب، به ایالت فارس قدیم کوچ کرده و در

ایشان یکی از بانوان عالمه، حکیمه، عابده، صالحه و جلیل‌القدر است و در نزد ائمه علیهم‌السلام از ارزش و اعتبار والایی برخوردار است به طوری که محرم اسرار و شاهد برخی از کرامات آن بزرگواران نیز بوده است.

۲. بررسی سیر تاریخی زندگی بی‌بی حکیمه خاتون علیه‌السلام و اثبات اصالت مرقد مطهر

نویسنده: سید علی موسوی نژاد سوق^۶
در این پژوهش، نگارنده بر آن است تا با بررسی دقیق متون تاریخی و دینی به سیر تاریخی زندگی بی‌بی حکیمه خاتون علیه‌السلام پردازد و ضمن اثبات اصالت مرقد مطهر ایشان، محل دقیق این مرقد را نیز مشخص نماید. مسلم است که با توجه به مهاجرت اهل بیت علیهم‌السلام از سرزمین‌های عربی و ورود تعداد کثیری از ایشان به ایران، در پی ظلم و ستم بنی‌امیه و عمّال آنها، پژوهشگران حوزه علم انساب و سیره‌شناسی، با نام‌های عربی مشابهی از رجال و نسوان آل رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مواجه می‌شوند. اغلب این نام‌ها، مربوط به

منطقه‌ای کوهستانی واقع در شهرستان گچساران دار فانی را وداع گفته‌اند. این تحقیق، حاصل بررسی دقیق سیره ایشان از تولد تا وفات و محصول دوازده سال مطالعه نگارنده در این موضوع است.

۳. تبیین ویژگی‌های شخصیتی امامزاده بی بی حکیمه خاتون علیها السلام به منظور ارائه الگویی مناسب به جامعه اسلامی

نویسنده: بهروز علم آموز^۷

بی بی حکیمه علیها السلام، از بانوان تربیت یافته خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام است و خود از دامان این خاندان تولد یافته و درخشندگی و نورافشانی خاصی دارد، مطالعه زندگی این ستاره درخشان، علاوه بر تبیین فضای دینی، اجتماعی و فرهنگی آن روزگاران، نقش این الگوهای جاودانه و مبارزه بی امان آن بانوی بزرگوار را با حاکمیت طاغوت و ثبات ایشان در مسیر حق را آشکار می‌سازد.

حضرت بی بی حکیمه خاتون علیها السلام
دختر گرامی امام موسی کاظم علیه السلام

است. این امامزاده پر آوازه و صاحب جلال نه تنها در گچساران و شهرستان‌های اطراف بلکه در سراسر ایران و حوزه‌های شیعه‌نشین خلیج فارس از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و هر ساله تعداد زیادی از مشتاقان، ارادتمندان و شفاخواهان، مهمان این بانوی بهشتی می‌شوند. این مقاله با روش تحلیلی و به استناد اسناد تاریخی با رویکرد دیدگاه‌های علمای اسلام و پژوهشگران، ویژگی‌های شخصیتی بانو بی بی حکیمه علیها السلام را تبیین و به جایگاه زنان از دیدگاه اسلام در صدر اسلام و مقایسه آن با امروز اشاره می‌نماید. در این پژوهش تحلیلی - تاریخی می‌توان گفت که زن نمونه - با الهام از بانوان بزرگواری چون حضرت زهرا علیها السلام و بی بی حکیمه علیها السلام - کسی است که با برخورداری کامل از دانش مفید و هدایتگر، اندیشه و تعقل، معنویت و اخلاق و خدانشناسی، ادب خانوادگی و اجتماعی و توانایی‌های جسمی و روحی، بتواند همسری شایسته برای شوهر و مادری خوب و وظیفه‌شناس

حکیمه خاتون علیها السلام به دلیل منش والا، مورد اعتماد امام رضا علیه السلام بوده و در مراسم ولادت امام جواد علیه السلام حضور ویژه داشته و از شخصیت‌های ممتاز و الگویی مناسب برای زنان در تمام ادوار تاریخی است که در تمام شرایط، با امام خویش همسو بوده است.

۵. فضایل و کرامات حضرت

امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام

نویسنده: محمود فتح آبادی^{۱۰}

بی شک یکی از خدماتی که می‌توان به خاندان پاک و مطهر اهل بیت علیهم السلام و بزرگان دین نمود، زدودن غبار غربت از چهره و وجود با برکت ایشان و معرفی شخصیت و بیان فضایل و کرامات آن بزرگواران به مردم است. از بین امامزادگان مقدس، بانوی بزرگواری در دل کوه‌های بهبهان و گچساران آرمیده است که بقعه مبارکش، مأمن بی‌پناهان و زیارتش تسلی‌بخش دل دردمندان و حاجت‌مندان است. آری، او کسی نیست جز حضرت بی بی حکیمه علیها السلام لذا این مقاله جستاری پیرامون معرفی شخصیت، ویژگی‌ها، کرامات و

برای فرزندان بوده و با حفظ معقول و خدایسندانه شؤونات و خصایص زن مسلمان، در بیرون از خانه نقشی را که اجتماع بر عهده او گذاشته است به درستی ایفا کند.

۴. بازخوانی فضایل و مناقب

بی بی حکیمه خاتون علیها السلام

نویسندگان: فاطمه معتمد لنگرودی^۸

و فرشته معتمد لنگرودی^۹

بی بی حکیمه علیها السلام، دختر امام موسی بن جعفر علیه السلام و از نوادگان خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام است که در مدینه زاده شد و از دامان نبوت، مبانی و اصول بزرگواری و دینداری را آموخته و همواره در مراحل مختلف زندگانی خویش یاور امام زمانش و به خصوص برادر بزرگوارشان امام رضا علیه السلام بوده است. هدف از این نوشتار، بازخوانی فضایل و مناقب بی بی حکیمه علیها السلام در منابع حدیثی و تاریخی است. این پژوهش با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و به شیوه تحلیلی به بررسی فضایل حکیمه خاتون علیها السلام پرداخته است. نتیجه حاصل از این جستار آن است که بی بی

فضایل بانوی عالی قدر اسلام، دخت گرامی امام هفتم علیها السلام و خواهر مکرمه امام رضا علیها السلام است، همان خاتونی که لقب کوکب زردکوه زاگرس را به خود اختصاص داده است. تربت پاک و مطهر بی بی حکیمه علیها السلام در جبال طریق بهبهان یعنی همان تنگ میشان در ۱۰۰ کیلومتری جنوب شرقی شهر دو گنبدان (گچساران) قرار دارد که بنا به گفته علامه مجلسی رحمته الله علیه: «قلت: و فی طریق بهبهان مزار، ینسب الیه، یزوه المترددون من الشیععه؛ در جبال طریق بهبهان مزاری است منسوب به حکیمه دختر موسی کاظم علیها السلام از شیعیان وقتی آنجا می رسند، او را زیارت می کنند.»^{۱۱} آنچه در این مقاله آمده است معرفی اجمالی حضرت بی بی حکیمه علیها السلام شامل پدر بزرگوار ایشان، مادر عالی مقام وی، ماجرای ولادت و وفات آن حضرت، ذکر دلیل مهاجرت این بانوی مکرمه به ایران، طرح یک شبهه و پاسخ بدان، بیان برخی از فضایل و کرامات، مزارهای منسوب به بی بی حکیمه خاتون علیها السلام و ... است.

۶. ویژگی های حضرت بی بی حکیمه علیها السلام به عنوان زن نمونه اسلامی و تأثیر تربیتی این بانوی بزرگوار بر زنان جنوب کشور نویسندگان: امیر براتی زاده^{۱۲} و نقی کاظمی^{۱۳}

بر اساس روایات، حضرت بی بی حکیمه علیها السلام همان فاطمه صغری، یکی از خواهران امام رضا علیها السلام و دختر امام موسی کاظم علیها السلام است. ایشان یکی از بانوان بزرگ عالم اسلام و تشیع است که در یکی از برهه های حساس تاریخ یعنی دوره خلافت عباسیان در هنگام سفر برای ملاقات برادر بزرگوارشان امام رضا علیها السلام از مدینه راهی شهر طوس (مشهد امروزی) شده، در میان کوه های بهبهان گرفتار دشمنان قسم خورده اهل بیت علیهم السلام می گردند و به طرز معجزه آسایی در درون غاری در دل کوه مخفی می شوند که اکنون این محل، زیارتگاه شیعیان اهل بیت علیهم السلام شده است. با توجه به این موضوع و تأثیر این بانوی بزرگوار در تربیت و منش زنان مسلمان به ویژه زنان بخش جنوب کشور، این

کوچ اجباری امام رضا علیه السلام، به همراه برادر خود احمد بن موسی علیه السلام از مدینه به ایران هجرت کرد. مهاجرت وجود مقدس بی بی حکیمه علیه السلام به ایران، حاوی مسائل مهمی است که توجه به آنها دید تاریخی ژرفی به ما می دهد. در این نوشتار، قصد نویسنده بر آن است که با بررسی دوران حضرت بی بی حکیمه علیه السلام و مهاجرت این بانوی بزرگوار به ایران، به توضیح و تبیین علل سیاسی-اجتماعی مهاجرت این بانوی عظیم الشان بپردازد.

فصل دوم: آستان مقدسه حضرت

بی بی حکیمه علیه السلام

این فصل مشتمل بر پانزده مقاله برگزیده است که در ادامه معرفی می گردند:

۸. تحلیلی بر چگونگی توسعه

گردشگری زیارتی امامزاده بی بی

حکیمه علیه السلام

نویسندگان: جعفر کریمی^{۱۴}، مهدی

جمالی نژاد^{۱۵}، حمزه کاوسی^{۱۶} و سعیده

قاضی^{۱۷}

در جهان، زیارت و گردشگری

تحقیق با روش مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده است. از جمله نتایج این پژوهش، مقید بودن زنان جنوب کشور و دلدادگی آنها به خاندان اهل بیت علیهم السلام و نوازش و لالایی فرزندان خود برای دوستداری اهل بیت علیهم السلام است که فضایل، رزم‌ها، قصه‌ها و داستان‌های این بزرگواران را نقل می کنند. این بانوی بزرگوار در شخصیت و منش و پاکدامنی زنان و تنفر از دشمنان اهل بیت علیهم السلام نیز تأثیر بسزایی داشته است.

۷. بررسی علل سیاسی و

اجتماعی مهاجرت حضرت بی بی

حکیمه علیه السلام

نویسندگان: اسماعیل بهشت و محمد

بهشت

یکی از مباحث مهم تاریخی مطرح پیرامون امامزادگان و سادات و ذراری آل رسول صلی الله علیه و آله، بررسی علل و عوامل مهاجرت و حضور آنان در سرزمین‌هایی غیر از موطن اصلی شان به ویژه مناطق، شهرها و روستاهای ایران است.

حضرت بی بی حکیمه علیه السلام از جمله بانوانی بود که در زمان مأمون، به دنبال

مذهبی، ریشه در باورها و اعتقادات دینی و مذهبی دارد. این پژوهش بر اساس روش تحلیلی- توصیفی و بهره‌گیری از منابع موجود در زمینه گردشگری زیارتی امامزاده و نقش آن در توسعه گردشگری زیارتی در کشور و نیز بررسی همه جانبه‌ای با استفاده از روش تحلیل SWOT صورت گرفته است که هدف آن تعیین راهبردهای اساسی جهت توسعه گردشگری زیارتی امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام در کشور بوده است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل پتانسیل‌ها و محدودیت‌ها بیانگر آن بوده که بهره‌مندی از زیرساخت‌ها و زمینه‌های مناسب مذهبی و فرهنگی و وجود فضای معنوی و سرمایه انسانی کشور با کسب امتیاز وزنی ۶۴٪ در جایگاه نخست نقاط قوت قرار دارد، نامناسب بودن تجهیزات اقامتی و رفاهی با امتیاز وزنی ۴۸٪ جایگاه نخست ضعف‌ها را به خود اختصاص داده، افزایش انگیزه زیارت در بین مردم با امتیاز وزنی ۵۶٪ بالاترین امتیاز وزنی را داشته است

و فرصت‌های موجود و روند نبود تجهیزات و امکانات مناسب جهت جذب گردشگران زیارتی با امتیاز وزنی ۵۲٪ در جایگاه نخست تهدیدها قرار دارد. در پایان، نویسندگان نتیجه‌گیری نموده‌اند که مهم‌ترین راهبردهایی که در این زمینه می‌توان به کار گرفت عبارتند از: ارائه خدمات زیربنایی و تسهیلات رفاهی- بهداشتی در امامزاده، استفاده بهینه از پتانسیل معنوی و نیروی انسانی کشور و تلاش جهت تقویت روحیه دینی و مذهبی مردم. البته در این میان، راهکارهای دیگری نیز وجود دارد که در جای خود مورد بحث قرار گرفته‌اند.

۹. نقش امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام در توسعه پایدار صنعت توریسم

نویسندگان: علی کامرانی مقدم^{۱۸} و سید علی فتح میر محمدی^{۱۹}

عوامل مؤثر در رونق صنعت گردشگری (صنعت بی دود) را می‌توان در سه حوزه گردشگری تاریخی، اکو توریسم (گردشگری طبیعی) و معنوی و مذهبی مورد بررسی قرار داد. قرار

زیارت و تأثیر آن بر گسترش صنعت گردشگری است؛ به طور مثال هر ساله میلیون‌ها زائر عازم مشهد، قم و سایر شهرهای دارای زیارتگاه‌های مذهبی می‌شوند و این خود تأثیر شگرفی بر حیات اقتصادی و فرهنگی این شهرها دارد. ایجاد تأسیسات و فراهم نمودن امکانات رفاهی و اقامتی شهری مانند هتل، مسافرخانه، غذاخوری و احداث مجتمع‌های گردشگری در کنار این امامزاده‌ها را می‌توان در زمره راهکارهای مناسب جهت توسعه صنعت گردشگری و جذب توریست در این شهرستان و به تبع آن توسعه پایدار اقتصادی شهرستان به شمار آورد. نویسندگان در این مقاله تلاش دارند با بررسی علمی منابع کتابخانه‌ای با موضوعات گردشگری و امامزادگان و تحقیقات میدانی، به ارائه راهکار جهت توسعه گردشگری مذهبی در سطح منطقه به‌ویژه با توصیف و تحلیل نقش امامزاده بی‌بی حکیمه علیها السلام در توسعه پایدار صنعت گردشگری پردازند.

گرفتن استان کهگیلویه و بویراحمد کنونی و به‌خصوص شهرستان گچساران در مسیر حرکت امام رضا علیه السلام از مدینه به سمت خراسان و به‌ویژه صعب‌العبور و کوهستانی بودن مناطق این ناحیه از ایران که ملجأ و پناهگاه امامزادگان تحت تعقیب بوده است باعث گردیده تا تربت امامزادگان زیادی در این ناحیه قرار داشته باشد. ساکنان این مناطق با توجه به شیعه مذهب بودن و اعتقادات و باورهای عمیق آنان به امامزادگان مذکور و به خاطر وجود تربت‌های این امامزادگان عظیم‌الشان، پذیرای گردشگران بسیار در فصول مختلف سال می‌باشند. تربت مطهر امامزاده بی‌بی حکیمه خاتون علیها السلام خواهر امام رضا علیه السلام در فصول مختلف سال، میزبان گردشگرانی از مناطق جنوب و جنوب غربی کشور به‌ویژه مردم استان‌های فارس، بوشهر، خوزستان و کهگیلویه و بویراحمد مخصوصاً ساکنین شهرستان‌های گچساران و باشت و توابع آنهاست. از اهداف مورد نظر در این پژوهش بحث

۱۰. بررسی نقش حرم امامزاده حضرت بی بی حکیمه علیها السلام بر سیمای فرهنگی، مذهبی و اجتماعی

نویسنده: نصر عزیزی

حرم مطهر امامزادگان علیهم السلام کانون توجه مسلمانان و به خصوص شیعیان هستند که در طول قرن‌های گذشته مرکز توسعه و نشر فرهنگ دینی بوده‌اند. امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام نیز به دلایل انتساب بلافصلش به امام موسی کاظم علیه السلام و افتخار خواهری امام رضا علیه السلام دارای چنین نقشی بوده است. نگاهی عالمانه، مدبرانه و موشکافانه اثبات می‌نماید که وجود مطهر قبر امام رضا علیه السلام و خواهران عالمه‌اش و سایر امامزادگان، دلیل بی‌بدیل استمرار معارف الهی و تطبیق زندگی مردم با مرام‌ها، منش‌ها و شیوه‌های سعادت بخش بوده است. افتخار ما شیعیان به این عبارت است که «هرچه داریم از برکت وجود اهل بیت علیهم السلام و فرزندان آنهاست»؛ معنای ماهوی این عبارت، اثبات سایه وجودی اهل بیت علیهم السلام بر همه هستی و وجودمان است. تکریم و تعظیم و

بزرگداشت امامزادگان علیهم السلام و از جمله بی بی حکیمه خاتون علیها السلام که فخر استان کهگیلویه و بویراحمد است، تلاش مفید و مؤثری برای بهره‌گیری و تأثیرپذیری از ابعاد وجودی فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بر سبک زندگی مردم است که نگاه کاربردی و نظام‌سازی رویه‌ها از این ظرفیت‌های بی‌نظیر، به خصوص در مقوله زیارت‌های فوجی و جمعی و مستمر، قطعاً در جهت‌گیری زندگی مردم در ابعاد فرهنگی و مذهبی و سیاسی اثرگذار است. لذا با همین نگاه، نویسنده در این مقاله، از منظر الگویی جامعه‌شناختی و کاربردی در حوزه‌های زندگی روزمره مردم و روشی برای بهره‌برداری از همه ظرفیت‌های حرم مطهر بی بی حکیمه علیها السلام و محیط پیرامون آن ارائه نموده است.

۱۱. نقش حرم حضرت بی بی حکیمه علیها السلام در توسعه صنعت گردشگری مذهبی

نویسندگان: سید حمدالله خواهش

نیک ۲۰ و آیت روهینا ۲۱

تنوع در حال رشد گردشگری

۱۲. بررسی نقش حرم بی بی حکیمه علیها السلام در توسعه صنعت گردشگری و اقتصادی

نویسندگان: ایمان شکیب خواه^{۲۲}،

میترا رفیعی^{۲۳} و امان الله جهان بین^{۲۴}

امروزه صنعت گردشگری به عنوان صنعتی پویا، بخش مهمی از فعالیت های اقتصادی و تولیدی کشورها را به خود اختصاص داده است. یکی از شاخه های صنعت گردشگری، گردشگری مذهبی است که در زمره قدیمی ترین و پُر رونق ترین گردشگری های گذشته و حال سراسر جهان قرار دارد که دشواری های اقلیمی یا بدی آب و هوا نیز مانع آن نمی شود و قدمت آن به قدمت خود فرهنگ دینی می رسد.

گردشگری مذهبی یکی از مهم ترین بخش های مطالعاتی در پژوهش های گردشگری است. با توجه به مؤلفه های مورد بررسی؛ این تحقیق، کاربردی و روش بررسی آن توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری، گردشگران داخلی و خارجی زیارت کننده حرم مطهر امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام شهرستان

مذهبی بر پتانسیل های آن برای رشد آینده این بخش تأکید دارد. از آنجایی که ایده گردشگری مذهبی با استنباط انگیزش های گردشگر ایجاد می گردد، این انگیزش ها تنها با وجود بقاع متبرکه مانند امامزاده ها، زیارتگاه ها و ... حاصل می شوند. هدف از این نوشتار بررسی نقش حرم حضرت بی بی حکیمه علیها السلام در توسعه گردشگری مذهبی و بهبود شاخص های توسعه در شهرستان گچساران و پیامدهای توسعه ای آن بوده است. روش این تحقیق توصیفی-تحلیلی است. شاخص های تحقیق شامل مؤلفه های گردشگری معنوی، مذهبی، اقتصادی، کالبدی، فرهنگی و محیطی است. برای تجزیه و تحلیل داده ها از مدل ANP و تحلیل SWOT استفاده شده است. نویسندگان این مقاله در نهایت، راهکارهایی برای توسعه حرم حضرت بی بی حکیمه علیها السلام و پیامدهای مثبت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی که با افزایش گردشگران مذهبی عاید منطقه می گردد ارائه داده اند.

شؤون منتهى

سیدہ سیدہ
تجربہ نگار
عمدہ سیدہ
بھارت

گچساران هستند. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات، از روش‌های آمار استنباطی مانند ضریب رگرسیون، تحلیل واریانس و برای ارائه راهکارها از مدل برنامه‌ریزی استراتژیک (SWOT) استفاده شده است. نتایج تحلیل‌های آماری نشان می‌دهد متغیرهای وجود اماکن زیارتی و بنای خاص حرم در دل کوه، برگزاری مراسم‌های مذهبی و بُعد اقتصادی گردشگری زیارتی، دارای بیشترین تأثیرات در توسعه گردشگری زیارتی در حرم مطهر بی بی حکیمه علیها السلام بوده است. همچنین نتایج تحلیل مسیر، نقش اثرات گردشگری حرم مطهر را در توسعه گسترده فعالیت‌های اقتصادی و توسعه فیزیکی گسترده در کاربری‌های تجاری و مذهبی اطراف حرم، مشخص می‌سازد. در نتیجه راهبردهایی چون تجهیز کردن مسیر حرم مطهر، ایجاد فضاهای فرهنگی مناسب از جمله ایجاد اقامتگاه برای زائران داخلی و خارجی، اجرایی کردن طرح‌هایی مانند ایجاد مسیرهای سهل الوصول و... در کنار راهبردهای اجرایی ارائه شده، می‌تواند

باعث توسعه گردشگری زیارتی در شهر گچساران و استان کهگیلویه و بویراحمد گردد.

۱۳. نقش امامزادگان در گسترش هنرهای اسلامی با بررسی چگونگی تجلی اسماء مقدس در تزیینات معماری امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام در شهرستان گچساران

نویسندگان: زهرا صمدی فرد^{۲۵} و علی کامرانی^{۲۶}

شهرستان گچساران از جمله مناطقی است که به دلیل قرار گرفتن در مسیر حرکت امام رضا علیه السلام و سایر امامزادگان که از مدینه به سمت خراسان در حرکت بودند، قرار داشت و موقعیت جغرافیایی آن همواره پناهگاه و ملجأ نوادگان ائمه شیعه که تحت تعقیب قرار می‌گرفتند، بوده است و به همین علت آرامگاه‌های نسبتاً زیادی از امامزادگان شیعه را در خود جای داده است. نوع معماری و هنرهای خطاطی و نقاشی به کار رفته در آن مزارها، دارای بخش‌هایی متعلق به ادوار مختلف اسلامی است. از

هدف از انجام این پژوهش، بررسی نقش بی بی حکیمه خاتون علیها السلام بر سیمای فرهنگی، مذهبی و اجتماعی شهرستان گچساران است. این تحقیق به روش پیمایشی و به صورت توصیفی و تحلیلی انجام گرفته است. جهت تعیین حجم نمونه به روش آماری، ۴۰۰ نفر از زائران بی بی حکیمه خاتون علیها السلام انتخاب شده‌اند. اطلاعات در قالب پرسشنامه جمع آوری شده و داده‌ها به کمک نرم افزارهای آماری SPSS و AMOS و EQS و مدل معادلات ساختاری و تحلیل مسیر، ضریب همبستگی و آزمون‌های آماری رگرسیون خطی در قالب جداول توصیفی و تحلیلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد: بین نقش بی بی حکیمه علیها السلام و سیمای فرهنگی، مذهبی و اجتماعی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد به طوری که سطح معناداری و ضریب همبستگی بین نقش بی بی حکیمه علیها السلام و آگاهی فرهنگی به ترتیب $(P=0/001)$ و $(r=0/71)$ ، نگرش فرهنگی $(P=0/001)$

مهم‌ترین ادوار ساخت، تزیین و مرمت این مجموعه‌ها، دوره صفوی است. در این دوره، به علت حاکمیت مکتب تشیع در امور سیاسی، فرهنگ هنری ایران زمین، وارد دوره جدیدی از شکوه و عظمت گردیده و این دوره و سبک هنری آن را که به سبک اصفهانی مشهور است، از جایگاه ویژه‌ای در تاریخ هنر ایران برخوردار نموده است. روش تحقیق در این نوشته به صورت توصیفی-تحلیلی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی انجام شده است. این پژوهش بر آن است تا ضمن معرفی معماری اماکن مذهبی، به بیان نمودهایی از مفاهیم بصری اسماء مقدسه به کار رفته در نقوش تزییناتی معماری امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام به عنوان نماد تجسمی بپردازد.

۱۴. بررسی تأثیر نقش حضرت بی بی حکیمه خاتون علیها السلام بر سیمای فرهنگی، مذهبی و اجتماعی شهرستان گچساران
نویسندگان: توران موسویان زاده^{۲۷}، نجف اصغر نژاد^{۲۸} و کورش داوری^{۲۹}

و $(r=0/65)$ ، عملکرد فرهنگی $(P=0/001)$ و $(r=0/72)$ ، آگاهی مذهبی $(P=0/001)$ و $(r=0/63)$ نگرش مذهبی $(P=0/001)$ و $(r=0/47)$ ، عملکرد مذهبی $(P=0/001)$ و $(r=0/53)$ ، اعتماد اجتماعی $(P=0/001)$ و $(r=0/41)$ ، مشارکت اجتماعی $(P=0/001)$ و $(r=0/51)$ و روابط اجتماعی $(P=0/001)$ و $(r=0/53)$ است، بنابراین با افزایش نقش بی بی حکیمه علیها السلام، هر یک از این ابعاد سیمای فرهنگی، مذهبی و اجتماعی نیز افزایش می یابد.

طبق نتایج حاصل از رگرسیون با روش مرحله ای ملاحظه می شود نقش بی بی حکیمه علیها السلام با مؤلفه های فرهنگی، مذهبی و اجتماعی و ابعاد آنها رابطه مثبت و معناداری دارد $(P < 0/05)$. به طوری که $8/49\%$ از تغییرات آگاهی فرهنگی، $2/42\%$ از تغییرات نگرش فرهنگی، $2/51\%$ از تغییرات عملکرد فرهنگی، $1/39\%$ از تغییرات آگاهی مذهبی، $2/22\%$ از تغییرات نگرش مذهبی، $9/11\%$ از تغییرات عملکرد مذهبی، 17% از تغییرات اعتماد

اجتماعی، $2/26\%$ از تغییرات مشارکت اجتماعی و $6/27\%$ از تغییرات روابط اجتماعی مربوط به نقش بی بی حکیمه علیها السلام است.

۱۵. بررسی معماری و هنرهای اسلامی در امامزادگان مخصوصاً امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام

نویسنده: زهرا صمدی فرد^{۳۰}

با بررسی بناهای دوره اسلامی در ایران، می توان حضور بی شمار مقابر مربوط به امامزادگان علیهم السلام را اثبات کرد که در جای جای نقاط این مرز و بوم پراکنده اند؛ به طوری که بر اساس آمارهای موجود، در ایران بیش از چهار هزار امامزاده وجود دارد. با توجه به اینکه کانون اصلی تشیع، ایران است، وجود این همه امامزاده امری مسلم و قابل درک است. پس از مساجد، امامزاده ها در میان بناهای تاریخی ایران، مقام دوم را دارا هستند و حتی به عقیده برخی از دانشمندان، پس از مسجد بیش از هر بنای دیگری مورد توجه عام بوده است. پژوهشی ساده در معماری و تزیینات مقابر امامزادگان اثبات می نماید که در

برنامه‌ریزی متناسب با شرایط اجتماعی و فرهنگی شهرستان ضروری به نظر می‌رسد.

اماکن مقدس با داشتن پتانسیل مذهبی، فضاهای مناسبی برای طراحی فضاهای تفرجگاهی هستند. ایجاد تأسیسات لازم برای گردشگران می‌تواند علاوه بر زائران، دعوت‌کننده قشرهای دیگر هم باشد. بارگاه مطهر حضرت بی‌بی حکیمه علیها السلام یکی از جذاب‌ترین مکان‌های زیارتی کشور به شمار می‌آید. این جاذبه به جهت اهمیت و نقش مذهبی- زیارتی خود ساختار و کارکرد گردشگری مذهبی- فرهنگی شهر و منطقه گچساران را تحت تأثیر کامل قرار داده است.

هدف نویسنده در این تحقیق، شناخت و بررسی گردشگری مذهبی و نقش اماکن متبرکه به خصوص نقش امامزاده بی‌بی حکیمه علیها السلام در توسعه صنعت گردشگری کشور و منطقه مورد مطالعه است. روش‌شناسی تحقیق، توصیفی- تحلیلی و بر اساس منابع کتابخانه‌ای است.

هر دوره از ادوار حکومتی ایران اسلامی، مهم‌ترین و پرکاربردترین هنرها و اوج تزیینات معماری مربوط به آن دوره، در بنای امامزادگان به کار گرفته می‌شده است. این پژوهش به شیوه توصیفی- تحلیلی بر اساس بررسی‌های میدانی، مطالعه منابع تاریخی و برخی کتب و منابع معاصر صورت گرفته است. هدف نویسنده از نوشتن این مقاله، بررسی معماری امامزاده بی‌بی حکیمه علیها السلام و هنر کاشی‌کاری استفاده شده در آن است.

۱۶. نقش حرم حضرت بی‌بی حکیمه علیها السلام در توسعه صنعت گردشگری مذهبی

نویسنده: علی محمد آقایی^{۳۱}
امروزه به دلیل اثرات چشمگیری که فعالیت‌های گردشگری در اقتصاد مناطق پذیرنده گردشگران بر جای می‌گذارد، توجه فراوانی به این زمینه از فعالیت معطوف می‌گردد. شهرستان گچساران با وجود قابلیت‌های گردشگری فراوان، همچنان برای گردشگران ناآشناست، لذا شناخت جاذبه‌های گردشگری این شهرستان و

۱۷. توسعه گردشگری مذهبی در گچساران، ویژگی‌ها و راهکارها؛ با تأکید بر زیارتگاه حضرت بی بی حکیمه علیها السلام

نویسندگان: فخرالدین مرتضوی
فر^{۳۲}، رقیه ابراهیمی زاد و زینب مرزبان
در فرهنگ اسلامی، سیاحت به
عنوان سیر آفاق و در برابر سیر انفس
مورد توجه قرار گرفته است؛ اسلام به
انسان و نیازهای او نگاه ویژه‌ای دارد
و آنچه را که زندگی را لذت بخش و
آسان می‌کند و در جسم، روح و روان
انسان مؤثر است، به رسمیت می‌شناسد.
مسئله گردشگری مذهبی اکنون به یکی
از بحث‌های مهم در کشورهای اسلامی
تبدیل شده است؛ چرا که دارای برکات
دینی و مادی فراوانی است. با توجه به
قرار گرفتن امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام
در شهرستان گچساران و منزلت و
جایگاه شخصیتی خاص ایشان نزد
مردم منطقه و شیعیان مناطق مختلف
ایران، می‌توان از این فرصت در جهت
توسعه شهرستان بهره برد. حال سؤال
این است که گردشگری مذهبی و

زیارت بقعه حضرت بی بی حکیمه علیها السلام
چه تأثیراتی بر ابعاد مختلف زندگی
مردم گچساران دارد؟ آنچه در این
مقاله مورد بررسی قرار گرفته، پاسخ
به این سؤال است. روش این تحقیق،
کتابخانه‌ای و با استفاده از نرم‌افزارها و
شبکه اینترنت بوده است.

۱۸. نقش مرقد بی بی حکیمه علیها السلام در توسعه گردشگری مذهبی استان کهگیلویه و بویراحمد

نویسندگان: کورش داوری^{۳۳}، نجف
اصغر نژاد^{۳۴} و توران موسویان زاده^{۳۵}
هدف نویسندگان از انجام این
پژوهش، بررسی نقش حضرت بی بی
حکیمه علیها السلام در توسعه گردشگری
مذهبی است. این تحقیق به روش
پیمایشی و به صورت توصیفی و تحلیلی
انجام گرفته است. جهت تعیین حجم
نمونه به روش آماری، ۵۰۰ نمونه از
زائران امامزاده بی بی حکیمه خاتون علیها السلام
انتخاب شده‌اند. پس از جمع‌آوری
اطلاعات در قالب پرسشنامه‌های
استاندارد، نقش مرقد مطهر امامزاده
بی بی حکیمه علیها السلام و پرسشنامه توسعه

و $(r=0/28)$ است.

طبق نتایج حاصل از رگرسیون خطی $1/10$ ٪ از تغییرات توسعه گردشگری مذهبی مربوط به امکانات فرهنگی، 5 ٪ مربوط به متغیر موقعیت مکانی، $3/31$ ٪ امکانات زیربنایی، $1/3$ ٪ رونق اقتصادی، $7/24$ ٪ اعتقادات سنتی، $6/3$ ٪ جاذبه‌های طبیعی، 4 ٪ خدمات رفاهی، $6/7$ ٪ کرامات و عنایات است. همچنین یافته‌های تحلیل مسیر نیز نشان می‌دهد متغیرهای مورد بررسی به طور مستقیم و غیرمستقیم بر توسعه گردشگری مذهبی مؤثر بوده‌اند.

۱۹. نقش حرم حضرت بی‌بی حکیمه علیها السلام در توسعه صنعت گردشگری مذهبی استان کهگیلویه و بویراحمد

نویسندگان: الله نظر محمدی نیک^{۳۶}، عصمت محمدی نیک^{۳۷} و فاطمه نجات بخش^{۳۸}

در دنیای امروز، گردشگری که از آن به عنوان «صادرات نامریی»^{۳۹} و «گذرنامه توسعه»^{۴۰} یاد می‌کنند، یکی از منابع مهم درآمد و در عین حال از

گردشگری مذهبی، داده‌ها به کمک نرم‌افزارهای آماری SPSS و AMOS و EQS و مدل معادلات ساختاری و تحلیل مسیر، ضریب همبستگی، و آزمون‌های آماری رگرسیون خطی و چندگانه در قالب جداول توصیفی و تحلیلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد: بر اساس محاسبات مدل معادلات ساختاری، مدل تحلیل مسیر و آزمون‌های آماری رگرسیون خطی و چندگانه، بین نقش بی‌بی حکیمه علیها السلام و ابعاد آن با توسعه گردشگری مذهبی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ به طوری که سطح معناداری و ضریب همبستگی بین امکانات فرهنگی و توسعه‌ی گردشگری مذهبی به ترتیب $(P=0/001)$ و $(r=0/32)$ ، موقعیت مکانی $(P=0/001)$ و $(r=0/23)$ ، امکانات زیربنایی $(P=0/001)$ و $(r=0/56)$ ، رونق اقتصادی $(P=0/001)$ و $(r=0/18)$ ، اعتقادات سنتی $(P=0/001)$ و $(r=0/50)$ ، جاذبه‌های طبیعی $(P=0/001)$ و $(r=0/19)$ ، خدمات رفاهی $(P=0/001)$ و $(r=0/20)$ ، کرامات و عنایات $(P=0/001)$

عوامل مؤثر در تبادلات فرهنگی بین کشورهاست. گردشگری در جایگاه یک فعالیت اقتصادی جایگزین در اقتصاد تک محصولی، می تواند روند توسعه را با تنوع بخشی به اقتصاد ملی تسریع نموده و رهیافتی برای توسعه اقتصادی در سطوح مختلف بین المللی، ملی و محلی باشد. لذا گردشگری مذهبی یکی از قدیمی ترین و پُر رونق ترین گردشگری های گذشته و حال حاضر در سراسر جهان است که بر موانع آب و هوایی غلبه نموده و ریشه در باورها و اعتقادهای دینی - مذهبی دارد. جاذبه های مذهبی، زیارتگاه ها و اماکن مقدسه، هر ساله تعداد زیادی از گردشگران را به سوی خود جلب می کنند. یکی از مهم ترین جاذبه های تاریخی استان کهگیلویه و بویراحمد که می توان آن را به گردشگران عرضه نمود، اماکن متبرکه از جمله حرم حضرت بی بی حکیمه علیها السلام است که علاوه بر ارزش فرهنگی مانند ارزش زیبایی شناختی، ارزش معنوی، ارزش اجتماعی، ارزش تاریخی، ارزش

نمادین و ارزش اصالت، دارای ارزش اقتصادی نیز هستند. وجود بیش از سیصد و پنجاه بقعه متبرکه، نشانه کمال دینداری و دوستداری این نوادگان ائمه هدی علیهم السلام به خصوص فرزندان و نوادگان امام موسی کاظم علیه السلام بوده است. این پژوهش با هدف تبیین نقش حرم حضرت بی بی حکیمه علیها السلام در توسعه صنعت گردشگری مذهبی ارائه شده است. این تحقیق به روش توصیفی سامان یافته است. در روند پژوهش، ضمن تشریح گردشگری و گردشگری مذهبی، آثار تاریخی و مذهبی که نشان دهنده فرهنگ و باور یک ملت بوده، به عنوان یک ثروت ملی محسوب می شوند. ارزش گذاری چنین مکان هایی می تواند نشان دهنده جایگاه مهم آنها در حفظ فرهنگ و اصالت آن کشور باشد.

۲۰. ارائه راهکارهایی جهت توسعه گردشگری مذهبی آستان مقدس حضرت بی بی حکیمه علیها السلام

نویسنده: فاخته اسحاقی^{۴۱}

زیارت، به عنوان زیرمجموعه

زیارتی آن و ویژگی‌های گردشگری منطقه جغرافیایی آن یعنی شهر گچساران، راهکارهایی را جهت بهبود موقعیت حرم و توسعه گردشگری مذهبی آن و در نتیجه، افزایش مزایای معنوی و مادی آن ارائه نماید.

۲۱. توریسم مذهبی و نقش آن در اقتصاد استان کهگیلویه و بویراحمد (تأثیر وجود حرم حضرت بی بی حکیمه علیها السلام بر اقتصاد استان)

نویسندگان: سید مجید بایگانی^{۴۲}، سید نجم‌الدین علیزاده^{۴۳}، کرم‌الله محمدپور^{۴۴} و سید محمد ظاهر سیاوش^{۴۵}

مقوله سیر و سفر و یافتن مجالی برای تفریح، بازدید از نقاط دینی طبیعی و تاریخی و یا زیارت اماکن مذهبی و از همه مهم‌تر، تماشای خلقت الهی در اقصی نقاط گیتی، همواره مورد توجه جوامع بشری در طول تاریخ بوده و هست. قرآن کریم در آیات بسیاری بر سیر و سفر و گردشگری تأکید داشته و به انسان توصیه می‌کند که به مسافرت بپردازد؛ البته نوع گردشگری مد نظر آیات قرآن در راستای پرورش روح و

فرهنگ دینی و یک موضوع اعتقادی ریشه‌دار در فرهنگ شیعه، از جایگاه ویژه‌ای در میان مسلمانان و خصوصاً شیعیان برخوردار است و دارای آثار مثبت فردی و اجتماعی است. بر این اساس، زیارت ائمه و امامزادگان علیهم السلام در ایران هم از سوی زائران ایرانی و هم از سوی زائران سایر کشورها خصوصاً کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس مورد توجه ویژه‌ای قرار دارد. بنابر این کشور ما به واسطه برخورداری از زیارتگاه‌های فراوان و بهره‌گیری از مزایای معنوی و مادی آن، نیازمند توجه به مدیریت مناسب گردشگری مذهبی است. در این راستا یکی از امامزادگان کشور، امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام، خواهر امام رضا علیه السلام است که دارای کرامات ویژه‌ای برای زائران خویش است و هر سال خصوصاً در ایام نوروز زائران بسیاری از سراسر کشور و کشورهای عربی برای زیارت بارگاه ایشان مشرف می‌شوند. این مقاله قصد دارد تا با استفاده از بررسی نقش حرم مطهر حضرت بی بی حکیمه علیها السلام و بُعد

جسم است. از زمینه‌هایی که در میان مسلمانان مخصوصاً شیعیان، گروه زیادی را تشویق به مسافرت می‌کند زیارت اماکن متبرکه و بقاع مقدس امامزادگان منسوب به امامان شیعه است. به گونه‌ای که زیارت بخش مهمی از فعالیت‌های مربوط به توریسم مذهبی را در بر می‌گیرد. حرم مطهر حضرت بی بی حکیمه علیها السلام، خواهر امام رضا علیه السلام در شهرستان گچساران واقع شده که هر ساله تعداد زیادی زائر (توریست مذهبی) از داخل و خارج کشور برای زیارت به این مکان مقدس مشرف می‌شوند. نویسندگان در این مقاله به این نکته می‌پردازند که حرم حضرت بی بی حکیمه علیها السلام می‌تواند نقش مهمی در اقتصاد و توسعه استان و بالأخص شهرستان گچساران داشته باشد. این تحقیق به صورت پژوهش کیفی انجام شده و از روش توصیفی، تحلیل محتوا و مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شده است و در آن سعی شده به نقش وجود حضرت بی بی حکیمه علیها السلام در استان کهگیلویه و بویراحمد و تأثیر آن بر

اقتصاد و توسعه استان پرداخته شود.

۲۲. نقش حرم بی بی حکیمه خاتون علیها السلام بر سیمای فرهنگی، مذهبی، اجتماعی و گردشگری استان کهگیلویه و بویراحمد و الگومندی آن برای اماکن مذهبی نویسندگان: امیر ستاری^{۴۶} و دکتر قاسم زرعی^{۴۷}

این پژوهش تلاش دارد با به کارگیری نظریاتی که ورود به عرصه فرهنگی، اجتماعی و سیاسی زنان ایران را اساساً زاده و منطبق بر بنیادهای دین اسلام می‌داند، به یک پرسش اصلی و چند پرسش فرعی در مورد نقش حرم بی بی حکیمه خاتون علیها السلام بر سیمای فرهنگی، مذهبی، اجتماعی و گردشگری استان کهگیلویه و بویراحمد و الگومندی آن برای اماکن مذهبی پاسخ دهد.

دین اسلام، هویت جدیدی را برای سرزمین و زنان ایران به وجود آورد که محوریت آن بر پایه قوانین اسلامی درباره زنان و سیره عملی اهل بیت علیهم السلام بود. توجه به نوع تفکر زنان بعد از ورود اسلام به ایران و به ویژه بی بی

- حتی در حوزه خلیج فارس- را دارد. این مقاله نتیجه‌گیری می‌کند که دین اسلام بهترین الگوی تجربی و بومی شده را برای ورود زنان به عرصه اجتماعی و فرهنگی و سیاسی فراهم کرد و پاسخی درخور برای خیزش هویتی زنان به بار آورد. از این رو، حرم مطهر بی بی حکیمه خاتون علیها السلام می‌تواند منشأ خیرات زیادی برای استان در حوزه‌های فرهنگی، مذهبی، اجتماعی و گردشگری باشد.

فصل سوم: قطب فرهنگی شدن بقاع متبرکه و زیارت

این فصل مشتمل بر هشت مقاله برگزیده است که در ادامه معرفی می‌گردند:

۲۳. بررسی فرهنگ زیارت و توسل به حضرت بی بی حکیمه علیها السلام در تعمیق باورهای اعتقادی مردم در ابعاد ملی و بین‌المللی

نویسنده: سید حسین موسی پور^{۴۸}

روح زیارت و توسل، ارتباط و اتصال زائر با مزور است و تأثیر معنوی

حکیمه خاتون علیها السلام و با تأکید بر حرم ایشان در محدوده جغرافیایی استان کهگیلویه و بویراحمد این پرسش را ایجاد می‌کند که حرم حضرت بی بی حکیمه خاتون علیها السلام چه تأثیری بر سیمای فرهنگی، مذهبی، اجتماعی و گردشگری استان داشته است؟ موضوع این بررسی در حوزه دین، جامعه‌شناسی، تاریخ و حتی جغرافیا قرار می‌گیرد. در این بررسی از روش تحقیق تاریخی و اسنادی برای تبیین و توضیح استفاده شده است.

از نتایج این پژوهش این است که بی بی حکیمه خاتون علیها السلام می‌تواند الگوی زنان اسلامی برای رسیدن به اهداف و دستیابی به آزادی و آرمان‌های خود، در سایه حکومت و قانون منتج از دین اسلام باشد و برکات و کرامات ایشان می‌تواند نقطه عطفی بر ارتقای سبک زندگی زنان ایرانی و تحکیم خانواده قرار گیرد. و از طرف دیگر در حوزه گردشگری مذهبی این مکان مقدس توان تبدیل شدن به یکی از قطب‌های گردشگری جنوب کشور

و اشراف ارواح بزرگ انبیا، ائمه و امامزادگانی از قبیل حضرت بی بی حکیمه علیها السلام به عنوان الگوهای که انسان را در مسیر تکامل هدایت می نمایند، قابل انکار نیست. از طرف دیگر با نمایان شدن تأثیر شگرف فرهنگ زیارت و توسل در بهبود وضعیت روحی، روانی و مناسبت های اجتماعی افراد جامعه، رویکردی جدی به این فرهنگ، به عنوان یکی از مهم ترین عناصر فرهنگ ساز، لازم و ضروری به نظر می رسد. در این پژوهش، ارزش ذاتی و تأثیر عملی و فراگیر زیارت و توسل و همچنین، فرهنگ زیارت و توسل به حضرت بی بی حکیمه علیها السلام و تأثیر آن در ساختن جامعه متعالی و نیروی انسانی آگاه، مسئول و ارزش محور، در ابعاد فردی، اجتماعی و بین المللی بررسی و تبیین شده است.

۲۴. بررسی نقش و جایگاه زیارت حضرت بی بی حکیمه علیها السلام در تعمق باورها و ارزش های دینی - فرهنگی

نویسندگان: احسان شیخون^{۴۹}، اصغر

فلاحی^{۵۰} و علیرضا کرمی پور^{۵۱}

از دیرباز ائمه اطهار علیهم السلام و امامزادگان به عنوان الگوهای والا در نقش یابی هویتی سبب تعمیق باورهای دینی و فرهنگی بوده اند، زیرا داشتن ارتباط با انسان های بزرگ و اسوه، یکی از بهترین راه ها و شیوه های تربیتی و تعمیق دهنده باورهای دینی - فرهنگی به شمار می رود. در جریان این ارتباط، روح و جان آدمی صیقل می یابد و از کدورت ها و ناپاکی ها خلاص می گردد. این تأثیرپذیری، در پرتو الگوبرداری از رفتار، منش، خلق و خو، حسنات و تمایلات انسان های بزرگی چون حضرت بی بی حکیمه علیها السلام است. بنابر این انبیا و اولیای الهی، بهترین الگوهای هستند که انسان ها می توانند از ارتباط با آنان، در مسیر رشد و تکامل خود بهره برند. این ارتباط، در قالب زیارت از آنها مطرح شده است. از این رو در این پژوهش نویسندگان با این فرضیه که زیارت حضرت بی بی حکیمه علیها السلام می تواند به شناخت بیشتر آن بزرگوار و الگوبرداری از خصلت های الهی

حضرت بی بی حکیمه علیها السلام از بانوان بزرگ شیعه، صالحه، عابده و زاهده عالمه‌ای است که آستانه مبارکش بیش از یک‌هزار و دویست سال است مردم مناطق کرانه‌های خلیج فارس و دامنه شمال و شرق جبال زاگرس به‌ویژه مردم کهگیلویه و بویراحمد به وجود مطهر ایشان متبرک شده و از آن آفتاب فروزان نور گرفته‌اند و تأثیر بسزایی در باورهای دینی و اعتقادی مردم داشته است. پدر ایشان حضرت امام موسی کاظم علیه السلام و مادر وی به قولی «ام احمد» از زنان زاهد و نجیب عصر خویش بود. به دلیل کرامات عظیمی که حضرت بی بی حکیمه علیها السلام داشته و دارند، هر سال تعداد زیادی از مشتاقان و ارادتمندان و شفاخواهان از گوشه و کنار ایران، عراق، کویت، امارات، قطر، لبنان، عربستان و سوریه را به سوی خود می‌طلبند و ره جویان حقیقت و معشوقان فرزندان ائمه اطهار علیهم السلام به زیارت‌شان می‌شتابند و از منبع نورانی و درخشش مرقد ایشان کسب فیض می‌کنند. نویسندگان

ایشان بینجامد و از طریق اشراف معنوی، بر روح و جان آدمی تأثیرگذار باشد و سبب تعمیق ارزش‌های دینی و فرهنگی اسلام شود؛ به دنبال پاسخ و تبیین این پرسش هستند که زیارت حضرت بی بی حکیمه علیها السلام چه تأثیری در تعمیق باورها و ارزش‌های دینی - فرهنگی اسلام خواهد داشت؟ بی‌تردید در این بین، مقوله برنامه‌ریزی فرهنگی زیارت حضرت بی بی حکیمه علیها السلام، در مناسبات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و در توسعه و تعمیق ارزش‌های دینی، نقش حیاتی و تأثیر شگرفی دارد و بدیهی است که درک مشترک و اتفاق نظر نخبگان سیاسی، علمی و مذهبی و شفاف‌سازی این مفاهیم، گام بزرگی در توسعه و تعمیق فرهنگ زیارت، به شمار می‌آید.

۲۵. معرفی کرامات حضرت بی بی حکیمه علیها السلام در راستای تحکیم باورهای اعتقادی محبین اهل بیت علیهم السلام

نویسندگان: عظیمه زایی^{۵۲} و تورج دالکی^{۵۳}

در این مقاله با استفاده از پایگاه‌های اینترنتی و کتاب‌های معتبر موجود به معرفی بسیاری از کرامات عظیم ایشان پرداخته‌اند.

۲۶. راهکارهای عملی تبدیل حرم حضرت بی بی حکیمه علیها السلام به قطب فرهنگی

نویسندگان: فرشته محمدپور و اسماعیل بهشت

بقاع متبرکه، یکی از اصلی‌ترین پایگاه‌های فرهنگی در بین مسلمانان، خصوصاً شیعیان است. در این میان، آستانه مقدس حضرت بی بی حکیمه علیها السلام فضای بسیار مناسبی برای انتقال فرهنگ ناب اسلامی - شیعی در بین مردم دارد. اما برای تبدیل شدن این آستانه به مرکز مراجعات دینی، نیازمند زیرساخت‌ها و برنامه‌هایی است. نویسندگان این نوشتار، برآنند تا به واکاوی و تبیین مهم‌ترین راهکارهای عملی جهت قرار گرفتن این مکان مقدس در کانون توجه مسلمین و تبدیل این مرکز دینی به قطب فرهنگی بپردازند.

۲۷. بقعه حضرت بی بی حکیمه علیها السلام و راهکارهای عملی تبدیل شدن به قطب فرهنگی

نویسنده: محمد اسماعیل زاده

توسعه، یکی از مهم‌ترین خواسته‌های جوامع مدرن است که صورت‌های مختلفی از اوضاع اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را ترسیم و تبیین می‌نماید. از سوی دیگر ما با مجموعه دستاوردهای مادی و معنوی بشر در طول تاریخ مواجه هستیم که آن را فرهنگ می‌نامند. وقتی که این دو واژه توسعه و فرهنگ با هم امتزاج پیدا می‌کنند واژه جدیدی به نام توسعه فرهنگی ایجاد می‌گردد. توسعه فرهنگی محور و پایه اصلی و زمینه‌ساز سایر ابعاد آن می‌شود، پس نابجا نیست اگر بگوییم توسعه فرهنگی مهم‌ترین دغدغه نظریه‌پردازان و کارشناسان فرهنگی است. بنابر این فهم و شناخت مفاهیمی چون توسعه، فرهنگ و توسعه فرهنگی، در سرنوشت ملت‌ها و نیز جامعه ایران حائز اهمیت است. نویسنده در این مقاله در پی آن است

دارد که سالانه میزبان زائران بسیاری، چه از استان‌های همجوار و چه کشورهای همسایه است. نویسندگان در این مقاله با روش SWOT به ارزیابی نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدیدهای منطقه برای تبدیل امامزاده بی‌بی حکیمه علیها السلام به یک قطب گردشگری مذهبی پرداخته‌اند. نتایج تحقیق حاکی از این است که در صورت استفاده از پتانسیل‌های موجود و مشارکت همه جانبه و دلسوزانه مسئولین و بخش خصوصی و کمک به بالا بردن فرهنگ جذب گردشگر، این منطقه توانایی تبدیل شدن به یک قطب گردشگری را دارد.

۲۹. امامزاده بی‌بی حکیمه علیها السلام تجلی نور معنویت در قلب رشته کوه‌های زاگرس

نویسنده: حمید گنجایش^{۵۴}

ایران سرزمین امامزادگان و اولیای الهی است و بقاع متبرکه امامزادگان، کانون نور معنویت و هدایت است. همچنین در آموزه‌های اسلامی، از بقاع متبرکه امامزادگان به عنوان «دارالنور»، «دارالمعنویت»، «دارالذکر»

که ضمن تبیین مفاهیم فرهنگ و توسعه فرهنگی، به بررسی ابعاد توسعه فرهنگی مطلوب اسلام و در نهایت به بررسی راهکارهای راهبردی قطب فرهنگی شدن حرم مطهر حضرت بی‌بی حکیمه علیها السلام پرداخته شد.

۲۸. بررسی راهکارهای تبدیل امامزاده بی‌بی حکیمه علیها السلام به قطب گردشگری مذهبی با استفاده از مدل SWOT

نویسندگان: محمد حاصل‌نژاد و
سیروس حاصل‌نژاد

گردشگری مذهبی، هم زیارت و هم سیاحت را توأمان با خود به همراه دارد و با توجه به روحیه مذهبی مردم می‌تواند طرفداران زیادی را با خویش همراه سازد. با توجه به پیشینه مذهبی کشور و در رأس آن استان کهگیلویه و بویراحمد، گردشگری مذهبی در این استان و خصوصاً شهرستان گچساران می‌تواند باعث ترقی و پیشرفت مردم منطقه شود. امامزاده بی‌بی حکیمه علیها السلام به عنوان خواهر امام رضا علیها السلام، توانایی تبدیل شدن به یک قطب گردشگری را

و «دارالایمان» نام برده شده است که مردم را به سوی خداوند تبارک و تعالی معطوف می‌دارند و این اوج تعالی معنوی در زندگی است. در این راستا یکی از اهداف زائران و در حقیقت مهم‌ترین هدف آنها از زیارت امامزادگان، بهره‌مندی از برکات معنوی و انوار معرفتی آنان است. چنین هدفی در خاستگاه اصلی خود، از همان سرشت معنویت‌گرا و خداجوی انسان منشأ می‌گیرد. در این راستا در جنوب ایران بقعه متبرکه حضرت بی بی حکیمه علیها السلام از امامزادگان شاخص و زنان نمونه اسلامی - شیعی است که سالانه هزاران زائر به نیت بهره‌مندی از برکات معنوی زیارت ایشان راهی این مکان مقدس می‌شوند. درحقیقت، کسب معنویت بیشتر، مهم‌ترین هدف و نیاز زائران از زیارت این امامزاده عظیم‌الشان است.

آنچه در این نوشتار آمده، نگاهی است علمی و میدانی با موضوع «نقش معنویت و معنویت‌گرایی» به عنوان یک هدف اصلی و انگیزه الهی زائران

از زیارت حضرت بی بی حکیمه علیها السلام. روش انجام پژوهش، توصیفی - پیمایشی با رویکرد زمینه‌یابی است که جهت تحلیل داده‌ها و ارائه نتایج کمی یافته‌های پژوهش از نرم‌افزارهای تحلیلی کمی و استنباطی Spss، Excell و مدل‌های ریاضی استفاده شده است. در مجموع نتایج پژوهش با نمونه‌گیری از ۳۳۴ زائر امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام نشان داده که بیشتر زائران (تقریباً ۹۶٪) و در سطح $(p < 0/001)$ بهره‌مندی از ارزش‌ها و برکات معنوی را هدف اصلی خود برای زیارت کویک زاگرس اعلام نموده بودند. همچنین تقریباً ۲/۸۵٪ زائران اعلام کرده بودند که شناخت و آگاهی آنها از ویژگی‌های شخصیتی و سیره اخلاقی و عملی حضرت بی بی حکیمه علیها السلام بسیار کم و پایین است که این امر بر تعداد زائران و کیفیت زیارت امامزاده بی بی حکیمه علیها السلام که به عنوان چهارمین حرم اهل بیت علیهم‌السلام - نزد شیعیان حوزه خلیج فارس - نام‌گذاری شده است تأثیر منفی می‌گذارد. نویسندگان این مقاله با توجه

بخشی از این ظرفیت‌های فرهنگی اسلام، به خصوص اسلام شیعی بوده‌اند. بنابر این با توجه به اهمیت فرهنگی و اجتماعی این مراکز مذهبی در استمرار تمدن اسلامی، ضرورت دارد که نقش این بقاع در بازخوانی مهندسی فرهنگی کشورهای اسلامی، بیش از پیش مورد بازخوانی و بازشناسی قرار گیرد تا از تمامی ظرفیت‌های این مراکز در بینش و گرایش هوشمندانه به آموزه‌های فرهنگی اصیل دینی استفاده شود. در این میان آنچه به لحاظ کاربرد، اهمیت بیشتری دارد، بیان راهکارهای کاربردی برای قرار دادن هرچه بیشتر این بقاع متبرک در مرکز توجه مسلمانان است. نویسندگان در این تحقیق، به واکاوی و تبیین مهم‌ترین راهکارهای عملی در راستای قرار گرفتن حرم حضرت بی‌بی حکیمه علیها السلام در کانون توجه مسلمین و تبدیل این مرکز به یکی از قطب‌های اصلی فرهنگی پرداخته و تلاش نموده‌اند که با تبیین ده راهکار عمده مانند تبدیل این مرکز به «مرکز فرهنگ، دیانت و سلامت»،

به نتایج پژوهش صورت گرفته، پیشنهاد می‌کنند مدیران فرهنگی و رسانه‌ای اسلامی با اطلاع‌رسانی بهتر و کامل‌تر و معرفی و شناخت بیشتر مردم نسبت به شخصیت امامزاده بی‌بی حکیمه علیها السلام، موجبات افزایش حضور زائران و گردشگران دینی و مذهبی را به استان فراهم آورند تا هم مردم بیش از گذشته از انوار معنوی حرم امامزاده بی‌بی حکیمه علیها السلام بهره‌مند گردند و هم خود استان از برکات حضور بیشتر زائران در ابعاد گوناگون برخوردار گردد.

۳۰. راهکارهای هدفمند تبدیل

شدن حرم حضرت بی‌بی حکیمه علیها السلام به قطب فرهنگی منطقه

نویسنده: فاطمه بدخشان، شهرام نکویی و فرزین نکویی

یکی از مؤثرترین عوامل ماندگاری یک تمدن، فرهنگ آن است. تمدن بزرگ اسلامی نیز برای استمرار خود از این عنصر با تمام ظرفیت‌های آن بهره برده است. در این میان، بقاع متبرک امامزادگان به مثابه یک پایگاه فرهنگی مستحکم و اطمینان بخش، همواره

«فعال‌سازی ظرفیت‌های منابع انسانی بومی»، «کانون آموزش مهارت‌های زندگی» و... به صورت عینی به تحقق موضوع مقاله اشاره شود.

سخن پایانی

در پایان شایان ذکر است که این مقالات پُر بها می‌تواند سندی ارزشمند و میراثی ماندگار برای آیندگان به حساب آید و مورد استفاده محققین و پژوهشگران، اساتید حوزه علمیه و دانشگاه، طلاب و دانشجویان قرار گیرد. بر اساس شجره‌نامه‌ها و اسناد معتبر، حضرت بی بی حکیمه علیها السلام از فرزندان بلافصل حضرت امام موسی کاظم علیه السلام و خواهر امام رضا علیه السلام می‌باشند. امامزاده‌ای صحیح‌النسب که شهرت وی در ایران و کشورهای عربی حوزه خلیج فارس منتشر گشته و ارادتمندان به خاندان عترت علیهم السلام، مشتاقانه جهت عرض ارادت و توسل به ساحت مقدسه این فرزند رسول الله صلی الله علیه و آله به سوی حرم مطهرش رهسپار می‌گردند. سازمان اوقاف و امور خیریه بر

اساس مأموریت ذاتی خویش و در جهت احیاء، پاسداشت، حمایت، صیانت معنوی و مادی از بقاع متبرکه سراسر کشور که به فرموده مقام معظم رهبری دامت برکاته باید به قطب‌های فرهنگی تبدیل شوند، بر آن است که با برپایی کنگره‌های علمی پژوهشی در حوزه بین‌الملل و داخلی، سازوکار معرفی شخصیت ذریه رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و آثار و برکات این آستان‌های مقدس و همچنین تبدیل این بقاع متبرکه را به قطب‌های فرهنگی آماده سازد.

امید است کنگره بعدی حضرت بی بی حکیمه خاتون علیها السلام، با کیفیتی بهتر و در سطح بین‌المللی برگزار گردد تا شخصیت و جایگاه این بانوی جلیل‌القدر بیش از پیش تبیین گردد.

پی‌نوشت‌ها:

۱. سوره شوری، آیه ۲۳.
 ۲. دکترای تفسیر و علوم قرآنی، استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی مراغه.
 ۳. دانشجوی مقطع کارشناسی، رشته علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور مراغه.
 ۴. دانشجوی مقطع کارشناسی، رشته علوم قرآن مجید، دانشکده علوم قرآنی مراغه.
 ۵. دانشجوی مقطع کارشناسی، رشته علوم قرآن مجید، دانشکده علوم قرآنی مراغه.
 ۶. پژوهشگر علم انساب و بنیان‌گذار مؤسسه فرهنگی پژوهشی شجره طیبه طوبی.
 ۷. دانشگاه آزاد اسلامی واحد پارس آباد مغان.
 ۸. کارشناس ارشد تاریخ اسلامی دانشگاه الزهراء ع.ا.س..
 ۹. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهراء ع.ا.س..
 ۱۰. کارشناس معارف اسلامی و معاون فرهنگی و پرورشی آموزش و پرورش شهرستان داراب.
 ۱۱. بحارالانوار، ج ۴۸، ص ۳۱۶.
 ۱۲. آموزگار مقطع ابتدایی شهرستان ایذه.
 ۱۳. استاد دانشگاه پیام نور شهرستان ایذه.
 ۱۴. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه پیام نور تهران.
 ۱۵. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان.
 ۱۶. کارشناس ارشد تاریخ.
 ۱۷. کارشناس ارشد برنامه‌ریزی گردشگری.
 ۱۸. دانشجوی دکتری دانشگاه اصفهان و رییس بنیاد ایران‌شناسی استان کهگیلویه و
- بویراحمد.
 ۱۹. مدیر کل امور اجتماعی و فرهنگی استانداری.
 ۲۰. کارشناس ارشد مدیریت دولتی، دانشگاه علوم تحقیقات پاسوج.
 ۲۱. دانشجوی دکتری علوم و مهندسی آبخیزداری، دانشگاه علوم تحقیقات تهران.
 ۲۲. دفتر نمایندگی ولی فقیه جمعیت هلال احمر استان کهگیلویه و بویراحمد.
 ۲۳. حوزه هنری استان کهگیلویه و بویراحمد.
 ۲۴. معاون جوانان جمعیت هلال احمر استان کهگیلویه و بویراحمد.
 ۲۵. کارشناس ارشد، دانشکده معماری، دانشگاه پیام نور، واحد تهران شرق، پژوهشگر بنیاد ایران‌شناسی.
 ۲۶. دانشجوی دکتری، دانشگاه اصفهان، پژوهشگر بنیاد ایران‌شناسی.
 ۲۷. کارشناس ارشد زبان انگلیسی.
 ۲۸. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی.
 ۲۹. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی.
 ۳۰. کارشناس ارشد، دانشکده معماری، دانشگاه پیام نور، واحد تهران شرق، پژوهشگر بنیاد ایران‌شناسی.
 ۳۱. دانشجوی کارشناسی ارشد رشته الهیات گرایش فقه، حقوق، مبانی اسلامی.
 ۳۲. دانشگاه آزاد اسلامی، گچساران، گروه معارف.
 ۳۳. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز.
 ۳۴. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی.
 ۳۵. کارشناس ارشد زبان انگلیسی.

۳۶. کارشناس ارشد مدیریت آموزشی.
۳۷. کارشناس ارشد اقتصاد کشاورزی.
۳۸. کارشناس ریاضیات و آمار.
۳۹. Invisible Exports.
۴۰. passport to development.
۴۱. مرکز تحقیقات سازمان سنجش آموزش کشور.
۴۲. کارشناس ارشد برنامه ریزی و رفاه اجتماعی از دانشگاه علامه طباطبایی و مدیر روابط عمومی اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی استان کهگیلویه و بویراحمد.
۴۳. کارشناس ارشد برنامه ریزی و رفاه اجتماعی از دانشگاه علامه طباطبایی.
۴۴. کارشناس ارشد مدیریت از دانشگاه آزاد اسلامی یاسوج.
۴۵. کارشناس ارشد مشاوره از دانشگاه آزاد اسلامی شیراز.
۴۶. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.
۴۷. دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.
۴۸. دانش‌آموخته حوزه علمیه قم، کارشناسی ارشد مبانی نظری اسلام، دانشگاه شهید بهشتی تهران و معاون پژوهش و مدرس حوزه علمیه امام صادق علیه السلام گچساران.
۴۹. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه شهید بهشتی تهران و مدرس دانشگاه جامع علمی و کاربردی.
۵۰. کارشناسی ارشد علوم کشاورزی و مدرس دانشگاه جامع علمی و کاربردی.
۵۱. کارشناس ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی و مدرس دانشگاه جامع علمی و کاربردی.
۵۲. دانشجوی دکتری زبان شناسی همگانی دانشگاه علوم و تحقیقات.
۵۳. دانشجوی دکتری حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد یاسوج.
۵۴. پژوهشگر مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران؛ قم.